

The value of the proposed texts is strengthened by the fact that there are the decoded records of almost destroyed or much damaged because of military actions East Ukrainian settlements which are on the line of collision, and also by the records of the dialects which are in the temporary occupied territories of Donetsk region.

It is not the final stage of textual processing of Ukrainian dialects in Donetsk region. In the future there is a lot of work on decoding, processing of other records, enlarging the text source database that will make it possible to analyze not only the modern state of surveyed dialects but the ways of their development as well.

Key words: *dialect, Eastern-Stepps dialects, Donetsk region dialects, chrestomathy of dialects, transcription, dialectal texts, dialectal peculiarities.*

Надійшла до редакції 23.03.18

Прийнято до друку 26.03.18

УДК 811.161.2'373(045)

ЛИТВИНЕНКО Яна Олександрівна,
викладач кафедри професійної освіти та
менеджменту КЗ Сумський обласний
інститут післядипломної педагогічної
освіти
e-mail: yana_li@ukr.net

ІНВАРІАНТНА МОДЕЛЬ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті обґрунтовано актуальність системного вивчення діалектної лексики, доцільність аналізу народних назв у складі взаємопов'язаних елементів. Створено узагальнену модель організації найменувань птахів, що відбиває ієрархічність будови описуваної тематичної групи. Здійснено членування орнітолексики, у складі якої виявлено сім лексико-семантичних груп: назви птахів, сукупностей птахів, звуків птахів, частин тіла птахів, вигуки для прикликання та відгону птахів, найменування продуктів життєдіяльності птахів, назви гнізд. Докладно проаналізовано лексико-семантичну групу «Назви птахів», яку сегментовано на п'ять лексико-семантичних підгруп: «Загальні назви птахів», «Родові та видові назви птахів», «Назви птахів за статтю», «Назви птахів за віком», «Збірні назви птахів», – яким підпорядковані парадигми нижчого рівня. Установлено, що основним типом зв'язку між компонентами окресленої лексико-семантичної групи є парадигматичні відношення. Наголошено на універсальності інваріантної моделі тематичної групи лексики «Назви птахів» і можливості послуговування нею в процесі вивчення найменувань живої природи в інших діалектах і мовах.

Ключові слова: *модельовання, тематична група, орнітолексика, ієрархічна організація лексики, системні відношення, східнополіські говірки.*

Постановка проблеми. Дослідження діалектної лексики є надзвичайно важливим завданням сучасної лінгвістики, адже фіксація, упорядкування й опис словникового складу народних говорів дає змогу не лише розв'язати теоретичні та практичні проблеми діалектології, але й забезпечити надійним фактичним матеріалом інші галузі мовознавства.

Сьогодні очевидна доцільність вивчення народних назв за мікросистемами, об'єднаними на основі подібності або спільності функцій позначуваних словами об'єктів позамовного світу [1, с. 133], тому актуальним є опис діалектної лексики як тематичної групи (далі – ТГЛ), адже лише в такий спосіб можна ґрунтовно вивчити склад певної парадигми назв. Однак інвентаризація номінативних одиниць – не самоціль діалектологічних студій; не менш важливою є систематизація лексики на основі різноманітних відношень між словами, що відбивають зв'язки між предметами і явищами дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади системного опису лексики обґрунтували у своїх працях Ф. П. Філін, В. В. Виноградов, О. О. Потебня, М. М. Покровський, А. А. Уфимцева, М. І. Толстой, Л. В. Щерба, Д. М. Шмельов та ін.

У лексиці як системі взаємопов'язаних елементів найважливішу роль відіграє ієрархічна співвідпорядкованість елементів [2, с. 43], тому найбільш вичерпним способом дослідження словникового складу є інтерпретація фрагмента позамовної дійсності у вигляді ієрархічно організованої єдності, якій властиві відношення одиниць різного ступеня складності [3, с. 59]. Такий опис лексичної системи можливий лише за умови пізнання об'єкта в репертуарному (кількісному) та структурному виявах (організація назв як репрезентантів цілісного сегмента відображуваної дійсності) [4, с. 38].

Комплексний підхід до вивчення складу певної ТГЛ, структури та системних відношень між мовними одиницями усталився в діалектній лексикології й до сьогодні залишається актуальним.

Учені здійснювали системне дослідження народної лексики на матеріалі різних тематичних груп: В. В. Лєснова описала назви людини та її рис в українських східнослов'янських говірках, Т. О. Ястремська проаналізувала лексику гуцульського пастухування, Г. І. Гримашевич дослідила найменування одягу та взуття в середньополіському діалекті, Т. М. Тищенко студіювала сільськогосподарські номени в говірках подільсько-середньонадніпрянської діалектної межі тощо.

Предметом нашого дослідження стала орнітологічна лексика, яку частково вивчали на матеріалі української мови, зокрема й поліських говірок [докладно див. 5; 6; 7], однак комплексно найменування птахів східнополіського діалекту описано вперше.

Метою статті є моделювання структури ТГЛ «Назви птахів», основними завданнями – систематизація репертуару окресленої групи лексем та виявлення системних зв'язків між її компонентами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення узагальненої моделі організації орнітолексики можливе лише за умови використання методики системного аналізу номінативних одиниць із залученням аксіологічного, гносеологічного та онтологічного підходів.

Склад орнітолексики східнополіських говірок неоднорідний за семантичним і функціональним навантаженням; це дає підстави інтерпретувати ТГЛ «Назви птахів» як складне ієрархічне утворення, для якого характерна послідовність підпорядкування одиниць. Для того щоб вивчити ієрархічну будову окресленої групи, необхідно сегментувати систему орнітолексики, тобто розподілити слова за лексико-семантичними об'єднаннями.

Спираючись на праці П. Ю. Гриценка [8], Т. О. Ястремської [9], І. В. Гороф'янюк [10] та інших дослідників, ми обрали таку модель підпорядкування номенів: тематична група лексики (ТГЛ) → лексико-семантична група (ЛСГ) → лексико-семантична підгрупа (ЛСП) → лексико-семантична мікрогрупа (ЛСМ) → лексико-семантичний ряд (ЛСР) → лексико-семантичний мікроряд (ЛСМР). На нашу думку, саме така інваріантна модель діалектної лексики дасть змогу відобразити ієрархічність будови ТГЛ й описати назви птахів системно.

Обсяг інформації, отриманої експедиційним методом, дозволяє здійснити членування окресленої ТГЛ. Спільна для всієї групи сема 'птах' конкретизована з урахуванням диференційних сем і дає змогу сегментувати орнітолексику на сім ЛСГ: «Назви птахів», «Назви сукупностей птахів», «Назви звуків птахів», «Назви частин тіла птахів», «Вигуки для прикликання та відгону птахів», «Назви продуктів життєдіяльності птахів», «Назви гнізд». Ці групи є відносно замкненими парадигмами лексичних одиниць із архісемою більш конкретного змісту та ієрархічно нижчого рівня, ніж архісема ТГЛ [11, с. 232]. ЛСГ членуються на семантичні підгрупи, мікрогрупи, ряди й мікроряди, що «об'єднують слова за спільним значенням, диференційними ознаками (ДО), належністю до однієї ідеографічної сфери, а також за спільними принципами та засобами номінації» [10, с. 5].

Для орнітолексики, як і для будь-якої ТГЛ, характерна наявність (та співвіднесеність) центру й периферії. Центр складають назви, де сема, на основі якої об'єднана ТГЛ, домінує; зону, що прилягає до центру, і периферію утворюють одиниці, у семантичному наборі яких спільну сему підпорядковано іншим [12, с. 13].

Розгляньмо особливості структури орнітолексики на прикладі ЛСГ «Назви птахів»¹ (див. таблицю 1). Ця парадигма лексем є центральною в досліджуваній ТГЛ, тому що її компоненти реалізують архісему 'птах' безпосередньо. До складу окресленої групи належать одиниці, якими мовці послуговуються для вербалізації, ідентифікації та диференціації кожного окремого птаха. Основним типом зв'язку між компонентами цього угруповання назв є парадигматичні відношення; саме вони є визначальними в організації лексичної системи мови та зумовлюють ієрархічний характер її внутрішньої будови [13, с. 45].

Найважливішу роль у структуруванні компонентів групи відіграють гіперо-гіпонімічні відношення. Учені трактують гіпонімію як власне ієрархічну систему, що ґрунтується на родо-видових зв'язках [11, с. 233].

До ЛСГ назв птахів належать загальні, родові та видові номени.

ЛСП «Загальні назви птахів» представлена найменуваннями, утвореними від псл. *рѣта «птах» (*рѣтиса «т. с.»←*рѣта «птах») [14, с. 623–624]: *птах* (14–15, 27, 29, 32, 37, 43, 53, 60, 63, 68, 73, 81, 84, 92, 95, 114, 118), *п'тиць'а* (20, 34, 35, 37, 40–41, 62, 65, 70, 73, 76, 77, 85, 87, 91, 92, 95, 97, 108, 112, 114), *п'ташка* (14–15, 20, 29, 32, 37, 43, 53, 63, 73, 81, 84, 92, 95), *п'тичка* (20, 35, 44, 46, 52, 64, 68–69, 78, 80, 83–84, 86, 87, 91, 112–114, 126).

Таблиця 1.

Структура ЛСГ «Назви птахів»

1	ЛСП	«Загальні назви птахів»		
		ЛСМГ	«Загальні назви птахів за розміром»	
			«Загальні назви птахів за зовнішнім виглядом»	
			«Загальні назви, що позначають типовість / нетиповість птахів для певної фауни»	
2	ЛСП	«Родові та видові назви птахів»		
		ЛСМГ	«Назви свійських птахів»	
			ЛСР	«Загальні назви свійських птахів»
				«Видові назви свійських птахів»
			ЛСМР	«Назви птахів за розміром»
		«Назви птахів за зовнішнім виглядом»		
		«Назви птахів за функцією в господарстві»		
		«Назви диких птахів»		
		ЛСР	«Загальні назви диких птахів»	
			ЛСМР	«Назви перелітних птахів»
				«Назви птахів за типовим місцем перебування»
				«Назви хижих птахів»
		«Видові назви диких птахів»		
3	ЛСП	«Назви птахів за статтю»		
		ЛСМГ	«Назви свійських птахів за статтю»	
			«Назви диких птахів за статтю»	
4	ЛСП	«Назви птахів за віком»		
		ЛСМГ	«Назви дорослих птахів»	

¹ Зауважимо, що поняття «назва птаха» вживане в роботі у двох значеннях: 1) одиниця, що позначає птаха і будь-яке поняття, пов'язане з ним; 2) одиниця, що позначає біологічний рід / вид птаха.

			ЛСП	«Загальні назви дорослих птахів»
				«Видові назви дорослих птахів»
				«Назви малят птахів»
			ЛСП	«Загальні назви малят птахів»
				«Видові назви малят птахів»
			ЛСМР	«Назви малят за статтю»
				«Назви малят за періодом розвитку»
				«Назви малят за часом появи на світ»
				«Назви малят за розміром»
			5	ЛСП
ЛСМГ	«Збірні назви птахів незалежно від віку»			
	«Збірні назви малят птахів»			

Гіпероніму *птах* (*n¹тиц'а*) підпорядковані одиниці нижчого рівня, що також передають загальне значення, проте водночас реалізують специфічні ознаки птахів: «розмір» (*n¹ташка др'ібна* (63), *n¹тиц'а мален'ка* (73), *n¹тичка невел'ика* (68); *n¹ташка чи¹мала* (96), *n¹тичка вел'ика* (64), *буйнайа* (57)), «зовнішній вигляд» (*n¹ташка чубатайа*, *чубатен'ки* (87)) та ін. Ці одиниці функціонують у межах парадигми як співгіпоніми.

Подібно до структури ЛСГ на позначення свійських тварин, репертуар орнітоназв складається як із загальних номінативних одиниць, що відображають диференціацію птахів за біологічним родом, так і зі спеціальних лексем, утворених у результаті диференціації птахів у межах кожного біологічного роду за певними ознаками [8, с. 16].

Так, на основі ДО «прирученість / неприрученість птаха» родові та видові орнітономени об'єднані у дві мікрогрупи: «Назви свійських птахів» і «Назви диких птахів». Кожна з ЛСМГ членується на парадигми найменувань конкретних видів птахів.

Птахи, які належать до об'єктів птахівництва (гуси, індики, качки, кури), є пріоритетними для діалектоносіїв, що відбито в складній системі загальної орнітономінації: *n¹тиц'і до¹маши¹ні* (70, 91), *пта¹хи с¹в'їс'к'і* (68), *до¹маши¹ні* (56, 71, 87, 90, 93), *двара¹в'їє* (5), *л'удс'к'і* (104), *наши* (14, 62, 80, 112), *сва¹їє* (14), *с¹ви¹с'к'і* (40, 76, 82, 91, 102), *сел'с'к'і* (68) тощо.

Щодо структури лексики на позначення конкретних видів свійських птахів, мікропарадигма назв курей охоплює декілька ЛСМР, що виокремлені на основі таких ДО: «розмір» (*куриц'а велика* (59)); «зовнішній вигляд» (*кур'їца чубата¹а* «порода курей, характерною ознакою яких є наявність чуба» (14); *гала¹шеїка* «порода курей, характерною ознакою яких є відсутність пір'я на шиї» (9, 32); *прапор'ї* «порода курей з яскраво-червоними гребінцями» (123)); «функція в сільському господарстві» (*броїлер* «курча, відгодоване на м'ясо» (57); *н'а¹сушка* «курка, що несе яйця» (6, 13, 32, 80); *квак¹туха* «курка, що висиджує та водить курчат» (10а, 13–14, 16, 23, 29, 41, 45, 65, 54, 57)) тощо.

ЛСМГ «Назви диких птахів» також має у своєму складі ЛСП «Загальні назви диких птахів», який представлено лексемами *n¹тиц'а дика* (112), *n¹ташка дика* (43), *д'їкайа* (5–6, 57) тощо.

Окреслений ряд семантично розгалужений і включає такі одиниці: найменування птахів, які відлітають узимку в теплі краї (*n¹тиц'а при¹л'отна* (56), *n¹ташечка перел'отнайа* (81)); орнітоназви за типовим місцем перебування (*n¹тичечка водоп'л'авайушча* (62), *n¹тичка л'їсо¹ва* (78), *птах да¹рожн'її*) і за часом активності птахів (*n¹тиц'а ноч¹найа* (112); номени хижих птахів (*n¹ташка х¹иш'на* (81), *х'їш'н'їк* (6, 12), *хи¹жак* (91–92)).

Слід зазначити, що структурна організація орнітоназв ґрунтується не лише на родових відношеннях; інструментом об'єктивного й повного визначення компонентів ТГЛ є уявлення моделі парадигми як послідовного ряду опозицій [8, с. 24].

Так, мовці диференціюють птахів за статтю, що відображено у відповідній ЛСП, яка включає дві мікрогрупи: «Загальні назви птахів за статтю» (*са¹мец' : с¹амка* (16, 20, 27, 29–30, 35, 42, 52, 65, 68, 72, 82, 86–88, 91, 93, 96, 103–104, 110, 112, 116, 123, 126) і «Видові

назви птахів за статтю» (*бусел* : *буслиха* ‘самець білого лелеки : самка білого лелеки’ (47, 55, 86, 93, 97); *крижак* : *вутка* ‘самець крижня : самка крижня’ (10а, 61); *саракалуд* : *сарока* ‘самець сороки’ : ‘самка сороки’ (48)).

До складу ЛСГ «Назви птахів» входить підгрупа орнітономенів за віком, що також передбачає поділ на загальні лексеми (*пташе^лн’а* (14, 17, 19, 20, 23, 29, 34, 39, 43, 48, 82, 86, 91, 93, 95, 97, 103, 108, 108, 114, 126), *пте^лнец’* (16, 31, 35, 46, 52, 57), *пташка* (103), *жоўто^лротик* (111)) і найменування малят окремих видів птахів (*гале^лн’а* ‘маля галки’ (71), *дитин^лча зозул’і* ‘маля зозулі’ (123), *курка мален’ка* ‘маля курки’ (46), *сала^лвейка* ‘маля соловейка східного’ (55)).

Невелику за кількістю компонентів, але не менш важливу за семантичним навантаженням ЛСП утворюють збірні назви. Категорію збірності реалізовано в таких номенах: *ворон’е* (68, 82), *гайворон’а* (43, 73), *жидов’яа* (118), *дичина пер’ната* (104) тощо.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, у процесі дослідження змодельовано структуру орнітолексики, встановлено ієрархію одиниць та вивчено основні типи системних відношень між компонентами ТГЛ. Отриманий фактичний матеріал дав змогу реконструювати інваріантну модель ТГЛ «Назви птахів», яку можна використовувати для опису найменувань живої природи в інших діалектах і мовах, бо вона має універсальний характер і сповна відображає семантичну розгалуженість діалектної лексики.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в докладному вивченні інших ЛСГ, виділених у межах тематичної групи орнітоназв. Це дасть змогу поглибити розуміння особливостей структурної організації діалектної лексики в цілому.

Список обстежених населених пунктів

1 – Стара Гута Середино-Будського р-ну С., 1а – Тимоновичі Семенівського р-ну Ч., 2 – Василівка Середино-Будського р-ну С., 3 – Кренидівка Середино-Будського р-ну С., 4 – Чайкіне Новгород-Сіверського р-ну Ч., 5 – Гаврилова Слобода Середино-Будського р-ну С., 6 – Зноб-Новгородське Середино-Будського р-ну С., 7 – Мамекине Новгород-Сіверського р-ну Ч., 8 – Очкине Середино-Будського р-ну С., 9 – Хільчичі Середино-Будського р-ну С., 10 – Жихове Середино-Будського р-ну С., 10а – Іванівка Семенівського р-ну Ч., 11 – Шептаки Новгород-Сіверського р-ну Ч., 12 – Кам’янка Середино-Будського р-ну С., 13 – Рожковичі Середино-Будського р-ну С., 14 – Бирине Новгород-Сіверського р-ну Ч., 15 – Івот Шосткинського р-ну С., 16 – День Добрий Городнянського р-ну Ч., 17 – Білиця Ямпільського р-ну С., 18 – Орлівка Ямпільського р-ну С., 19 – Єліне Щорського р-ну Ч., 20 – Радомка Семенівського р-ну Ч., 21 – Остроушки Шосткинського р-ну С., 22 – Октябрьщина Ямпільського р-ну С., 23 – Гута-Ткачова Ріпкинського р-ну Ч., 24 – Перелюб Корюківського р-ну Ч., 25 – Комань Новгород-Сіверського р-ну Ч., 26 – Усок Ямпільського р-ну С., 27 – Воздвиженське Ямпільського р-ну С., 28 – Ловинь Ріпкинського р-ну Ч., 29 – Петрівка Щорського р-ну Ч., 30 – Савинки Корюківського р-ну Ч., 31 – Грабів Ріпкинського р-ну Ч., 32 – Пустогород Глухівського р-ну С., 33 – Гніздище Городнянського р-ну Ч., 34 – Буда Корюківського р-ну Ч., 35 – Авдіївка Сосницького р-ну Ч., 36 – Клишки Шосткинського р-ну С., 37 – Слоут Глухівського р-ну С., 38 – Вільна Слобода Глухівського р-ну С., 39 – Свердлівка Коропського р-ну Ч., 40 – Береза Глухівського р-ну С., 41 – Привілля Глухівського р-ну С., 42 – Тупичів Городнянського р-ну Ч., 43 – Кучинівка Щорського р-ну Ч., 44 – Шевченкове Глухівського р-ну С., 45 – Голубичі Ріпкинського р-ну Ч., 46 – Верба Коропського р-ну Ч., 47 – Смолигівка Ріпкинського р-ну Ч., 48 – Чорнотичі Сосницького р-ну Ч., 49 – Будище Коропського р-ну Ч., 50 – Грузьке Кролевецького р-ну С., 51 – Черневе Глухівського р-ну С., 52 – Змітнів Сосницького р-ну Ч., 53 – Рябці Чернігівського р-ну Ч., 54 – Черниш Чернігівського р-ну Ч., 55 – Кам’янка Менського р-ну Ч., 56 – Червона Гірка Кролевецького р-ну С., 57 – Шалигине Глухівського р-ну С., 58 – Губичі Ріпкинського р-ну Ч., 59 – Данилівка Менського р-ну Ч., 60 – Баничі Глухівського р-ну С., 61 – Кархівка Чернігівського р-ну Ч., 62 – Червоне Коропського р-ну Ч., 63 – Мньов Чернігівського р-ну Ч., 64 – Анисів Чернігівського р-ну Ч., 65 – Горбове Куликівського р-ну Ч., 66 – Семенівка Менського р-ну Ч., 67 – Нехаївка Коропського р-ну Ч., 68 – Любитове Кролевецького р-ну С., 69 – Локня Кролевецького р-ну С., 70 – Мале Устя Сосницького р-ну Ч., 71 – Шестовиця Чернігівського р-ну Ч., 72 – Хибалівка Куликівського р-ну Ч., 73 – Ядути Борзнянського р-ну Ч., 74 – Обмачів Бахмацького р-ну Ч., 75 – Червоне Чернігівського р-ну Ч., 76 – Шаповалівка Борзнянського р-ну Ч., 77 – Орлівка Куликівського р-ну Ч., 78 – Берестовець Борзнянського р-ну Ч., 79 – Красне Бахмацького р-ну Ч., 80 – Красне Чернігівського р-ну Ч., 81 – Дуболугівка Ніжинського р-ну Ч., 82 – Вертіївка Ніжинського р-ну Ч., 83 – Плоске Носівського р-ну Ч., 84 – Мрин Носівського р-ну Ч., 85 – Сиволож Борзнянського р-ну Ч., 86 – Гайове Козелецького р-ну Ч., 87 – Адамівка Носівського р-ну Ч., 88 – Рудня Козелецького р-ну Ч., 89 – Григоро-Іванівка Ніжинського р-ну Ч., 90 – Крути Ніжинського р-ну Ч., 91 – Григорівка Бахмацького р-ну Ч., 92 – Іржавець Носівського р-ну Ч., 93 – Рожнівка Ічнянського р-ну Ч.,

94 – Дорогинка Ічнянського р-ну Ч., 95 – Лукашівка Носівського р-ну Ч., 96 – Велика Дорога Ніжинського р-ну Ч., 97 – Данівка Козелецького р-ну Ч., 98 – Євминка Козелецького р-ну Ч., 99 – Степові Хутори Носівського р-ну Ч., 100 – Хаєнки Ічнянського р-ну Ч., 101 – Рожни Броварського р-ну К., 102 – Фрунзівка Броварського району К., 103 – Старий Биків Бобровицького р-ну Ч., 104 – Софіївка Носівського р-ну Ч., 105 – Мала Дівиця Прилуцького р-ну Ч., 106 – Стара Басань Бобровицького р-ну Ч., 107 – Валки Прилуцького р-ну Ч., 108 – Аркадіївка Згурівського р-ну К., 109 – Мазки Прилуцького р-ну Ч., 110 – Підлісся Броварського р-ну К., 111 – Малківка Прилуцького р-ну Ч., 112 – Малий Крупіль Згурівського р-ну К., 113 – Стара Оржиця Згурівського р-ну Ч., 114 – Дубовий Гай Прилуцького р-ну Ч., 115 – Рудницьке Баришівського р-ну К., 116 – Нова Оржиця Згурівського р-ну К., 117 – Горобіївка Бориспільського р-ну К., 118 – Рокитне Яготинського р-ну К., 119 – Лемешівка Яготинського р-ну К., 120 – Веселинівка Баришівського р-ну К., 121 – Черняхівка Яготинського р-ну К., 122 – Проців Бориспільського р-ну К., 123 – Велика Каратувль Переяслав-Хмельницького р-ну К., 124 – Помоклі Переяслав-Хмельницького р-ну К., 125 – Старе Бориспільського р-ну К., 126 – Капустинці Яготинського р-ну К., 127 – Чопилки Переяслав-Хмельницького р-ну К.

К. – Київська обл., С. – Сумська обл., Ч. – Чернігівська обл.

Список використаної літератури

1. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / А. А. Уфимцева. – М. : Издательство академии наук СССР, 1962. – 288 с.
2. Горнунг Б. В. О характере языковой структуры / Б. В. Горнунг // Вопросы языкознания. – 1959. – № 1. – С. 34–48.
3. Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование / В. М. Солнцев. – М. : Главная редакция восточной литературы изд-ва «Наука», 1971. – 294 с.
4. Гриценко П. Ю. Лексико-семантична система в ареальному аспекті / П. Ю. Гриценко // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. XV Республіканська діалектологічна нарада : тези доп. і повідомл. – Житомир, 1983. – С. 36–38.
5. Дейниченко Н. П. Зоологическая лексика в восточнополесском говоре украинского языка : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Н. П. Дейниченко – К., 1985. – 22 с.
6. Никончук Н. В. Полесские названия птиц / Н. В. Никончук // Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря / [Ред. Н. Н. Барская]. – М. : Наука, 1968. – С. 439–475.
7. Шилов Г. Ф. Полесские названия птиц / Г. Ф. Шилов // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу : тезисы докладов. – М., 1975. – С. 232–235.
8. Гриценко П. Ю. Моделивання системи діалектної лексики / П. Ю. Гриценко / [Відп. ред. І. Г. Матвіяк]. – К. : Наук. думка, 1984. – 228 с.
9. Ястремська Т. Традиційне гуцульське пастухування / Т. Ястремська. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 424 с.
10. Гороф'янюк І. В. Структурна організація та ареалогія флорономенів центральноподільських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. В. Гороф'янюк. – К., 2010. – 20 с.
11. Современный русский язык : учеб. для филол. спец. ун-тов / [В. А. Белашапкина, Е. А. Брызгунова, Е. А. Земская и др.; под ред. В. А. Белашапкиной]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1989. – 800 с.
12. Целыхова Е. К. Отражение языковой картины мира в охотничьей лексике современного немецкого языка : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. К. Целыхова. – М., 2009. – 29 с.
13. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка: учеб. пособие для филол. фак. ун-тов / Э. В. Кузнецова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1989. – 216 с.
14. Етимологічний словник української мови : [в 7 т.] / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 4. – 1983. – 654 с.

References

1. Ufimtseva, A. A. (1962) *Experience of studying vocabulary as a system (on the material of the English language)*. Moscow: Publishing house of the USSR's Academy of Sciences (in Rus.)
2. Gornung, B. V. (1959) On the nature of the language structure. *Questions of linguistics*. No. 1, 34–48 (in Rus.)
3. Solntsev V. M. (1971) *Language as a system-structural formation*. Moscow: Home edition of the eastern literature of the publishing house «Science» (in Rus.)
4. Grytsenko, P. Yu. (1983) Lexical-semantic system in the areal aspect. *Structure and development of Ukrainian dialects at the present stage. XV Republican dialectological meeting: abstracts of reports and messages*. Zhytomyr, 36–38 (in Ukr.)
5. Deynichenko, N. P. (1985) *Zoological vocabulary in the East Polesie's dialect of the Ukrainian language: author's abstract from dissertation*. Candidate of Philological Sciences: 10.02.01 – Languages of the peoples of the USSR (Ukrainian language). Kyiv (in Rus.)

6. Nikonchuk, N. B. (1968) Polesie's names of birds. *Vocabulary of Polesie: Materials for the dialect dictionary of Polesie*. Red. N. N. Barskaya. Moscow: «Science», 439–475 (in Rus.)
7. Shilo, G. F. (1975) Polesie's names of birds. *Meeting on the Slavic Linguistic Atlas: abstracts of reports*. Moscow, 232–235 (in Rus.)
8. Grytsenko, P.Yu. (1984) *Modeling the system of dialectal vocabulary*. Red. I. G. Matviyas. Kyiv: Scientific thought (in Ukr.)
9. Yastremska, T. (2008) *Traditional Hutsul shepherding*. Lviv: Institute of Ukrainian Studies named after Krypiakovich I. of the NAS of Ukraine (in Ukr.)
10. Gorophyanyuk, I. V. (2010) *Structural-semantic organization and arealogy of the botanical lexis of the Central Podillia dialects*: author's abstract from dissertation. Candidate of Philological Sciences: 10.02.01 – Ukrainian language. Kyiv (in Ukr.)
11. *Modern Russian language*: textbook for philological specialties of universities. Red. (1989) V. A. Beloshapkova. Moscow: High school (in Rus.)
12. Tselikhova, E. K. (2009) *Reflection of the language picture of the world in the hunting vocabulary of modern German*: author's abstract from dissertation. Candidate of Philological Sciences: 10.02.04 – Germanic languages. Moscow (in Rus.)
13. Kuznetsova, E. V. (1989) *Lexicology of the Russian language*: tutorial for philological specialties of universities. Moscow: High school (in Rus.)
14. *The etymological dictionary of the Ukrainian language*. Red. (1983). O. S. Melnychuk, Vol. 7. Kyiv: Scientific thought (in Ukr.)

LYTVYNENKO Yana Olexandrivna,

Teacher of the Department of Trade Education and Management of PI Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education
e-mail: yana_li@ukr.net

INVARIANT MODEL OF THE THEMATIC GROUP AS THE INSTRUMENT OF DIALECT VOCABULARY STUDIES

Abstract. Introduction. *The system approach is the most relevant in the study of dialect vocabulary for today. In view of this, the dialects are worthwhile to study not in isolation, but as a part of thematic groups, since in this way you can thoroughly describe the composition of vocabulary and the systemic links between the nominative units. The study of the dialect vocabulary according to thematic groups has its own tradition. Based on the material of the Ukrainian dialects, human names and characteristics, nomination of shepherding, lexical items on the designation of clothes and shoes, agricultural nomina, etc. have been studied. Due to the lack of special intelligence and with the relevant scientific approaches, the necessity of studying the dialectal names of birds on the material of the East Polissya dialects has arisen.*

The purpose of the article is to model the structure of the thematic group of the vocabulary «Names of birds», which consists in the study of each name in the context of systemic links with the other elements.

Main results of the research. *Ornitholexics is represented as a hierarchically organized unity. The model of nomina subordination, which includes such paradigms as: thematic group of vocabulary, lexical-semantic group, lexical-semantic subgroup, lexical-semantic microgroup, lexical-semantic line, lexical-semantic microline, has been chosen for description. Thus, a small semantic division of the ornitholexical system has been carried out, which in addition to the names of the birds, includes the names of the bird communities, the sounds of birds, the parts of the body of birds, the byproducts of birds, nests, exclamations for calling and scaring birds. The structure of the lexical-semantic group «Names of birds», which generates general, generic and aspectual lexical items, nomina of birds by gender, age, and collective names, has been analyzed in detail.*

Scientific novelty of research results. *In the article, an invariant model of the thematic group of the vocabulary «Names of birds» has been presented for the first time; attention is focused on the study of ornitholexical items in the context of their systemic links; a structural-semantic analysis of the names of birds has been given.*

Conclusions and specific suggestions of the author. *Thus, a structure of the thematic group of the vocabulary «Names of birds» has been formulated; the nomenclature hierarchy has been determined; the basic types of the systemic links between the ornithonames have been studied.*

The presented invariant model of ornitholexics in the article is universal, it fully reflects the semantic branching of dialectal vocabulary and can be used to describe the names of the wildlife in other dialects and languages.

A detailed study of other lexical-semantic groups which are the part of the ornitholexics is considered to be advanced, which will enable to deeper understand the mechanisms of hierarchical subordination of the nominative units, to grasp the specificity of systemic links between the components and to form a coherent idea of the structure of the thematic group «Names of birds».

Key words: modeling, lexical group, ornitholexics, hierarchical organization of vocabulary, systemic links, East Polissya dialects.

Надійшла до редакції 11.04.18

Прийнято до друку 16.04.18

УДК 811.161.2'282.2'373:635.21
[(477.44):(477.65):(477.73/74)]

ПОЛЩУК Світлана Сергіївна,
кандидат філологічних наук, старший
викладач кафедри української мови
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
e-mail:
polishchuk.svitlana.2013@gmail.com

НАЗВИ КАРТОПЛІ В ГОВІРКАХ СЕРЕДНЬОНАДБУЗЬКОГО АРЕАЛУ

*У статті введено до наукового обігу та здійснено лексико-семантичний аналіз 210 назв картоплі (*Solanum tuberosum* L.), її частин і сортів, зафіксованих у говірках середньонадбузького ареалу. До уваги взято слова, фонетичні варіанти слів, словосполучення, прийменниково-іменникові сполуки й порівняльні конструкції. Джерелами фактичного матеріалу послужували польові записи живого мовлення, здійснені в 74 населених пунктах Середнього Надбужжя (розташованих на заході Кіровоградської обл., північному заході Миколаївської обл., північному сході Одеської обл. та південному сході Вінницької обл.) впродовж 2013–2016 рр.*

Заналізовані говіркові назви тісно пов'язані з літературними відповідниками, хоч мають низку лексико-семантичних і фонетичних відмінностей. Указівка на просторове поширення описаних найменувань свідчить про активну взаємодію обстежених говірок.

Стаття розширює емпіричну базу української діалектології, поповнює характеристики східноpodільських говірок подільського говору південно-західного наріччя та західностепових говірок степового говору південно-східного наріччя української мови.

Ключові слова: лексема, семема, картопля, сорт, говір, говірка, середньонадбузький ареал, Середнє Надбужжя.

Постановка проблеми. Сільськогосподарська лексика як невід'ємна частина словника кожного господаря є цінним матеріалом для діалектологічних розвідок. Фіксація й аналіз указанного шару лексики в говірках Середнього Надбужжя продовжує вирішення актуальної проблеми сучасного мовознавства: збереження й поглибленого дослідження говіркової лексики українського діалектного континууму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення сільськогосподарської лексики українських говірок відбито в працях Ю. В. Абрамян (Східна Слобожанщина), Й. О. Дзензелівського (Закарпаття), П. Ю. Гриценка (межіріччя Дністра і Дунаю), Г. О. Козачук (Волинь), М. С. Кушмет (Донеччина), Р. Л. Сердеги (Центральна Слобожанщина), Л. С. Терешко (Південне Побужжя), Т. М. Тищенко (подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя), Н. П. Шеремети (південноволинсько-подільське порубіжжя) та ін. Зокрема говіркові назви реалій рослинництва описали Ю. В. Абрамян, О. А. Дакі, Й. О. Дзензелівський, Г. О. Козачук, М. С. Кушмет, Р. Л. Сердега, Т. М. Тищенко, М. М. Ткачук та ін.

Мета нашої статті – лексико-семантичний аналіз назв картоплі та її частин, поширених у говірках Середнього Надбужжя. Досягнення поставленої мети зумовлює **обсяг завдань** нашого дослідження: записати у визначених говірках і ввести до наукового